

Ірина Скакальська

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури,
історії та методик їх навчання Кременецька
обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка
Кременець, Україна
ORCID: 0000-0001-8705-7971
e-mail: Irunas@ukr.net

Андрій Левчук

директор Кременецького краєзнавчого музею,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
«доктор філософії» Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної
академії ім. Тараса Шевченка
Кременець, Україна
ORCID: 0009-0000-0377-443X
e-mail: kremenec@gmail.com

ІДЕЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЕМІГРАНТСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПЕРІОДИЦІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У СУЧАСНІЙ МУЗЕЙНО-ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ

***Анотація.** Авторами у публікації розглянуто ідеї громадянської компетентності, представлені в емігрантській педагогічній періодиці, як важливе джерело осмислення виховних практик української діаспори та їх використання в сучасному освітньому та музейному просторі. На основі аналізу українськомовних періодичних видань простежено підходи до формування громадянської свідомості, національної ідентичності, історичної пам'яті в свідомості українців діаспори.*

Показано, що педагогічна думка діаспори поєднувала національно-патріотичне виховання з демократичними цінностями та орієнтацією на активну громадянську позицію. З'ясовано можливості використання цих ідей у сучасній музейно-освітній практиці, зокрема через інтерактивні методи, роботу з історичними джерелами та залучення відвідувачів до осмислення складних сторінок минулого. Наголошено на потенціалі музеїв як осередків неформальної освіти у формуванні громадянської компетентності та актуалізації національної пам'яті.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі ідей громадянської компетентності, репрезентованих в емігрантській педагогічній періодиці ХХ ст., з'ясуванні їх змістових, ціннісних і методичних засад, а також визначенні можливостей і шляхів їх актуалізації та ефективної реалізації у сучасній музейно-освітній практиці з метою формування громадянської свідомості, історичної пам'яті та критичного мислення в здобувачів освіти.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних історико-педагогічних підходів. Застосовано методи аналізу й синтезу для опрацювання змісту публікацій, проблемно-тематичний і контент-аналіз для виявлення провідних ідей і концептів, історико-порівняльний метод для зіставлення підходів еміграційної та сучасної педагогічної думки.

Зроблено висновок, що ідеї громадянської компетентності, сформульовані в емігрантській педагогічній періодиці ХХ ст., мають значний науково-освітній потенціал та можуть бути ефективно інтегровані в сучасну музейно-освітню практику для формування громадянської свідомості, історичної пам'яті й критичного мислення здобувачів освіти.

Ключові слова: історія освіти, педагогіка, громадянська компетентність, педагогічна періодика, українська періодика, діаспора, музеї, національна пам'ять.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах суспільних трансформацій та воєнних викликів в Україні особливої ваги набуває формування громадянської компетентності як ключової складової підготовки молодого покоління до відповідальної участі в суспільному житті. Освітній простір потребує ефективних інструментів, що поєднують історичний досвід і сучасні педагогічні практики.

У цьому контексті важливим джерелом педагогічних ідей виступають українські емігрантські журнали, в яких відображено концепти виховання свідомого громадянина. Їх осмислення дозволяє актуалізувати напрацювання діаспорної педагогіки та інтегрувати їх у сучасний освітній процес. Особливого значення набуває використання цих ідей у музейно-освітній практиці, яка поєднує навчання з безпосереднім досвідом взаємодії з історико-культурною спадщиною.

З огляду на це, дослідження можливостей реалізації ідей формування громадянської компетентності, репрезентованих у матеріалах українських

емігрантських журналів, у сучасній музейній педагогіці є актуальним як у науковому, так і в практичному вимірах, оскільки сприяє пошуку ефективних моделей виховання активного й свідомого громадянина.

У контексті дослідження ідей громадянської компетентності, представлених в емігрантській педагогічній періодиці, проблема інтеграції України у світовий простір набуває особливого історико-педагогічного змісту. Досвід української діаспори засвідчує, що готовність до змін і адаптації до нових соціокультурних умов є однією з ключових передумов формування громадянсько зрілої особистості. У працях емігрантських педагогів значна увага приділялася вихованню таких якостей, які дозволяли не лише зберігати національну ідентичність, а й ефективно функціонувати у багатокультурному середовищі.

Відповідно, особливої ваги набуває ідея «навчання співіснувати» (Цюнак, 2019, с.14), яка в еміграційному середовищі набула практичного змісту. Українці діаспори змушені були навчатися жити у «чужому світі», вибудовуючи взаємини з представниками інших культур, соціальних груп і національних спільнот. Це передбачало розвиток здатності до міжкультурного діалогу, толерантності, емпатії, уміння налагоджувати соціальні, професійні та міжособистісні контакти. Водночас таке співіснування не означало асиміляції, а передбачало свідоме поєднання відкритості до нового із збереженням власної культурної ідентичності.

Часописи української діаспори відіграють важливу роль у популяризації незалежної України та сприяють інтеграції української культури у світовий культурний простір, розкривають ідеї громадянської свідомості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема громадянської компетентності знайшла своє відображення у дослідженнях низки вітчизняних педагогів (Пометун, 2005; Ремех, 2018; Шевчук, 2018) та ін.

Інтерес до української діаспори помітно посилюється після відновлення державної незалежності України. У Львові, на базі Львівської національної

наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, було створено дослідницьке об'єднання – Науково-дослідний центр періодики. Завдяки його діяльності щорічно організовувалися Всеукраїнські науково-практичні конференції «Українська періодика: історія і сучасність», за матеріалами яких видавалися наукові збірники. Підсумком роботи центру стала значна кількість наукових праць, присвячених як окремим періодичним виданням, так і цілісним комплексам періодики (Кравчук, 1992, с. 8).

У дисертації Л. Біловус, на основі аналізу матеріалів періодичних видань, висвітлено націєтворчу та духовну роль українських релігійних організацій як важливого чинника організованого життя української діаспори в США (Біловус, 2019). Кандидатська дисертація В. Чекалюк «Преса діаспори США як комунікативний чинник формування ідентичності українців (1939–2005 рр.)», присвячена дослідженню проблем національного самовизначення українців у контексті діяльності української діаспорної преси другої половини ХХ ст. (на матеріалах газетно-журнальної періодики США) (Чекалюк, 2008).

У контексті нашого дослідження викликає інтерес дисертаційна робота Х. Вінтонів, зокрема її положення щодо аналізу веб-посилань українськомовних ЗМІ, включно з періодичними виданнями закордонних українців (Вінтонів, 2014).

Є публікації у яких проаналізовано періодичні видання української діаспори 1920–1930-х років й акцентовано увагу дослідниками на національно-визвольну боротьбу українського народу доби Української революції 1917–1921 рр., діяльність її провідних діячів (Литвин, 2019).

Мета та завдання статті. Мета дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати ідеї громадянської компетентності в емігрантській педагогічній періодиці ХХ ст. та визначити шляхи їх впровадження у сучасну музейно-освітню практику для формування свідомої молоді.

До ключових завдань віднесемо перш за все важливість аналізу емігрантської педагогічної періодики ХХ ст. з метою виявлення основних ідей, підходів і концептів формування громадянської компетентності. Необхідність

знайти можливості інтеграції ідей емігрантської педагогічної думки у сучасні музейно-освітні програми.

Матеріали та методи. Застосовано методи аналізу й синтезу для опрацювання змісту публікацій, проблемно-тематичний і контент-аналіз для виявлення провідних ідей і концептів, історико-порівняльний метод для зіставлення підходів еміграційної та сучасної педагогічної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емігрантська педагогічна періодика ХХ ст. репрезентує унікальний інтелектуальний простір, у якому поєднуються досвід збереження національної ідентичності, осмислення ролі освіти в умовах бездержавності та формування активної громадянської позиції. На сторінках часописів порушувалися питання виховання відповідальності за долю нації, розвитку громадянських чеснот, плекання історичної пам'яті та культурної спадщини. Ці ідеї, попри історичну віддаленість, зберігають свою актуальність і сьогодні, зокрема в контексті музейно-освітньої діяльності, яка дедалі більше орієнтується на формування компетентностей, а не лише передачу знань. Зокрема, з ХІХ ст. освітяни визнають музеї як безцінні неформальні навчальні простори, тому пропонують широкій громадськості, від дітей до дорослих, можливість отримати доступ до візуальних та реальних експонатів для вивчення та поглиблення розуміння відвідувачами мистецтва, історії, культури та науки (Cheng Anping, 2025).

Зауважимо, що після 1945 р. спостерігалось зростання кількості україномовних видань, що було пов'язано зі збільшенням числа переміщених осіб. За статистичними даними, у 1952 р. в США виходило 921 видання різними мовами, з яких 35 друкувалися українською мовою. При цьому українська преса в Америці серед іншомовних видань посідала дев'яте місце за кількістю та вісімнадцяте – за тиражем (Яблонський, 2020, с.178). Українська книжкова та періодична продукція посідала перше місце серед інших слов'янських видань у Канаді, що загалом становить 83 назви. Водночас зазначено, що

впродовж 1953–1957 рр. припинили вихід 35 назв, а загальна кількість видань, що функціонували у цей період, сягала 118 назв (Яблонський, 2020, с.179).

Першим педагогічним часописом української діаспори Канади став журнал «Учительське Слово» (1955 р.), який завдяки широкому тематичному спектру швидко здобув популярність серед канадських педагогів. Видання висвітлювало актуальні питання шкільного життя, а також різні аспекти виховної діяльності сім'ї, школи, церкви та громади. Із 1958 р. журнал виходив під назвою «Рідна Школа» та трансформувався з вузькопрофесійного видання у науково-методичний і виховний часопис. Водночас фінансові труднощі та нестача авторського активу призвели до припинення його видання у 1963 р., згодом журнал було відновлено під новою назвою «Життя і Школа». До традиційних рубрик додалися нові, зокрема «Методика і шкільна практика», «Історія української педагогіки та шкільництва», у яких друкувалися актуальні для української діаспори матеріали відомих вітчизняних та зарубіжних педагогів (Руснак, 2013, с.611).

Часопис «Рідношкільник» систематично висвітлював діяльність громадських інституцій, що входили до Конгресу Українців Канади. На його сторінках репрезентовано практики громадянської активності, спрямовані на розвиток освіти й виховання, зокрема, організацію семінарів і конференцій, налагодження співпраці між школою, батьками, церквою та молодіжними організаціями, розвиток міжкультурних контактів. У такий спосіб журнал підкреслював значення освіти як інструменту формування відповідального громадянина, збереження мови та національної ідентичності (Руснак, 2013, с. 612).

У західній українській діаспорі виходив журнал «Пластовий шлях» з якого можна почерпнути ідеї громадянського виховання для нашого сьогодення. Зокрема, значну увагу приділено формуванню національної ідентичності як основи свідомого громадянства, що поєднує історичну пам'ять, культурну спадщину та активну громадянську позицію молоді. У публікаціях журналу наголошується на важливості виховання відповідальності перед

власною спільнотою, готовності до служіння суспільству та збереження національних цінностей в умовах життя поза межами Батьківщини. Показовою у цьому контексті є стаття Т. Самотулка «Питання ідентичності» в якій автор акцентує увагу на складності процесу самоусвідомлення української молоді в еміграції. Він підкреслює, що ідентичність не є сталою даністю, а формується під впливом соціального середовища, виховання та особистого досвіду. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі чинники, як мова, традиції, історична пам'ять і участь у громадському житті. Автор наголошує, що саме через активну участь у пластовому русі молодь здобуває досвід самоорганізації, відповідальності та солідарності, що є ключовими складниками громадянської компетентності.

Окрім цього, у статті підкреслюється необхідність гармонійного поєднання національної та загальнолюдської ідентичностей. Т. Самотулко звертає увагу на те, що українська молодь у діаспорі повинна інтегруватися у суспільство країни проживання, не втрачаючи при цьому власної культурної самобутності. Такий підхід сприяє формуванню відкритого, толерантного громадянина, здатного до міжкультурного діалогу та відповідальної участі у демократичному суспільстві (Самотулка, 1968, с. 44). У наш час, коли через російсько-українську війну, значна частина молоді вимушено опинилась за межами країни, доречно прислухатися до порад автора публікації.

Доцільно в нашому дослідженні зупинитися на поглядах педагогів, а не журналістів, які висвітлювали освітянські питання. У своїй промові в діаспорі, Леонід Білецький акцентував увагу на особливій місії вчительства в умовах вимушеної еміграції щодо збереженні національної освіти, культури та ідентичності українців поза межами України. Учитель постає не лише як транслятор знань, а як носій суспільних цінностей, відповідальний за виховання свідомого громадянина, здатного діяти в інтересах нації. Такий підхід відповідає сучасному змісту громадянської компетентності, що передбачає активну громадянську позицію, відповідальність і національну свідомість.

Важливим концептом у виступі є ідея цілісного виховання, тому що кожен навчальний предмет має не лише освітню, а й виховну функцію – формувати мислення, моральні якості та ціннісні орієнтації учнів. Школа, за його баченням, є простором формування громадянських чеснот і соціальної відповідальності.

Окрему увагу приділено ідеї національної консолідації та надпартійності освіти, оскільки освітній процес має сприяти єдності української спільноти та утвердженню ідеалів державності. Учитель при цьому виступає прикладом громадянської активності та відповідальності перед суспільством (Міжзональний, 1948, с. 20).

Окреслимо педагогічний портрет Леоніда Білецького – український освітянин, науковець і громадський діяч, який зробив вагомий внесок у розвиток національної гуманітарної науки та освіти як в Україні, так і в еміграції. Народився у 1882 р. на Київщині. Початкову освіту здобув у народній школі, згодом навчався екстерном і склав іспити за гімназійний курс. Вищу освіту отримав у Київському університеті Св. Володимира, де спочатку навчався на природничому, а згодом перейшов на історико-філологічний факультет. Його наукове становлення відбувалося під керівництвом відомих учених. У 1913 р. закінчив університет із відзнакою, а вже невдовзі розпочав викладацьку діяльність. У 1918 р. став приват-доцентом Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Після політичних змін і встановлення більшовицької влади змушений був емігрувати. У 1920-х роках працював у Львові, а згодом у Празі, де обіймав посаду директора Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, викладав в Українському вільному університеті та інших навчальних закладах. Його наукові інтереси охоплювали історію української літератури, критику та питання педагогіки (Мандрика, 1957, с. 8–10).

У 1949 р. Л. Білецький переїхав з родиною до Канади, де починається його активна громадська й педагогічна робота, він працює в Осередку

української культури й освіти у Вінніпезі, в газеті «Український голос», поєднує роботу директора Ради української школи (Луців, 1966, с. 6).

У контексті сучасної музейно-освітньої практики його ідеї можуть бути ефективно реалізовані через тематичні заняття, що поєднують історичні джерела з ціннісним осмисленням досвіду минулого. Використання матеріалів емігрантських журналів, зокрема виступів провідних педагогів, у музейних уроках сприяє розвитку історичної пам'яті, критичного мислення та усвідомлення ролі громадянина в умовах суспільних викликів.

Професор Лисянський розглядає громадянське виховання як процес формування в особистості усвідомлення своїх прав і обов'язків у межах спільноти. Він наголошує, що людина є «суспільною істотою», а відтак її розвиток відбувається через взаємодію з іншими та участь у спільному житті. У цьому контексті громадянська компетентність постає як здатність до співпраці, соціальної відповідальності та активної участі у творенні суспільних форм життя.

Ключовою ідеєю є єдність прав і обов'язків, адже користування здобутками суспільства передбачає виконання громадянських обов'язків, що мають виховуватися змалку. Виховання, за Лисянським, має здійснюватися комплексно, наприклад, через школу, родину і ширше суспільство, що відповідає сучасним підходам до формування громадянської компетентності як міждисциплінарного та соціально зумовленого явища.

Важливе місце у його концепції посідає національний вимір виховання. Професор підкреслює, що національна ідея є природною основою консолідації суспільства, особливо для народу, який переживає загрози втрати державності, як це є з Україною в умовах війни. Окремо акцентується на вихованні патріотизму як діяльній, а не декларативній якості. Йдеться про формування готовності до самопожертви, відповідальності за долю батьківщини та реальної участі в громадському житті (Лисянський, 1948, с. 8–9). Такий підхід відповідає

сучасному розумінню громадянської компетентності як поєднання цінностей, установок і практичних дій.

У контексті сучасної музейно-освітньої практики ідеї Лисянського можуть бути реалізовані через інтеграцію історичних текстів у тематичні заняття, що сприяють осмисленню понять громадянського обов'язку, патріотизму та соціальної відповідальності. Аналіз подібних джерел у музейному середовищі дозволяє не лише передати знання, а й формувати ціннісне ставлення до історичного досвіду, розвиваючи в здобувачів здатність до критичного мислення та громадянської участі.

Важливим є ознайомлення з рукописами та друківаними працями Р. Бжеського, які знаходяться у Кременецькому краєзнавчому музеї. Роман Бжеський публікує низку статей з патріотичної тематики у яких зазначає, що «ми завдячуємо нашому народові та нашій землі за своє існування, не залежно від того, де нині перебуваємо самі» (Задеснянський, 1958, с. 23). У цьому твердженні чітко простежується одна з ключових ідей в контексті громадянської компетентності – усвідомлення безперервного зв'язку особистості з національною спільнотою, що не втрачається в умовах вимушеної еміграції. Йдеться не лише про емоційно-ціннісну прив'язаність, а й про формування відповідальності за збереження культурної спадщини, мови, історичної пам'яті та ідентичності. У публікаціях Бжеського громадянськість постає як активна позиція, що передбачає не пасивне збереження національних традицій, а їх свідоме відтворення й передання наступним поколінням.

Український науковець, педагог, організатор української освіти діаспори Е.-А. Жарський репрезентує класичну для еміграційної педагогічної думки проблематику взаємозв'язку виховання, суспільного розвитку та формування національної спільноти. У контексті ідей громадянської компетентності це може бути інтерпретовано як концептуальне обґрунтування виховання як інструменту суспільної трансформації та формування активного, відповідального члена громади. Е. Жарський особливу увагу приділяв

проблемам виховання у взаємодії: «держава і освіта», «особистість і держава» (Кізін, 2011, с. 118).

У системі громадянського виховання Е. Жарський надає ключового значення систематичній самостійній діяльності здобувачів освіти, виконанню індивідуальних завдань, а також створенню умов для обговорення й консультування з питань громадського життя. Набуття практичного досвіду участі у громадській діяльності, за його переконанням, забезпечується передусім продуманою постановкою педагогом завдань і проблемних ситуацій, що спонукають до активного мислення та дії. Саме тому він наголошував на доцільності використання у процесі навчання суспільно значущого змісту.

Залучення здобувачів до реального життя суспільства, а також належна організація громадської діяльності виступають, за Е. Жарським, важливими чинниками формування соціальної зрілості й характеру майбутнього вчителя. У цьому контексті особливу увагу педагог приділяв ролі вчителя як організатора середовища, що стимулює до розв'язання актуальних економічних, політичних і культурно-освітніх проблем через їх практичне опрацювання. Активна участь педагога в суспільному житті, орієнтація на спільне благо передбачає розвиток ініціативності, відповідальності, підприємливості молоді, формування їх здатності до самостійного життя та засвоєння загальнолюдських культурних цінностей. Ці ідеї є релевантними і для викладачів закладів вищої освіти, адже суспільне життя потребує не пасивного споглядання, а активної, свідомої участі та ефективного розв'язання проблем (Кізін).

У тексті статті Е.-А. Жарського домінує ідея виховання як чинника суспільного поступу, здатного не лише відтворювати наявний соціальний порядок, а й змінювати його через формування нових поколінь із оновленою системою цінностей. Така позиція прямо корелює з уявленнями про громадянську компетентність як інтегровану якість особистості, що включає здатність до усвідомленої участі в суспільному житті, прийняття відповідальності за спільноту та розуміння історико-культурної традиції.

Особливо важливим є наголос на передачі культурного досвіду між поколіннями, що в еміграційній педагогічній традиції розглядалося як механізм збереження національної ідентичності в умовах розпорошення спільноти.

Окремо в тексті акцентовано увагу на ролі школи як інституції національного виховання, що формує не лише знання, а й світоглядні засади, соціальні звички та культурну належність. У цьому виявляється рання концепція громадянської освіти, де громадянськість розуміється не як формальний правовий статус, а як глибока включеність у життя спільноти та усвідомлення власної ролі в її розвитку (Жарський, 1959, с. 22).

У площині сучасної музейно-освітньої практики ідеї, закладені в тексті, знаходять безпосередню реалізацію через музей як простір неформальної громадянської освіти. З XIX ст. освітяни визнають музеї як безцінні неформальні навчальні простори, тому пропонують широкій громадськості, від дітей до дорослих, можливість отримати доступ до візуальних, реальних експонатів для вивчення та поглиблення розуміння відвідувачами мистецтва, історії, культури та науки (Cheng Anping, 2025).

Музей постає як інституція трансляції колективної пам'яті та формування громадянської ідентичності, що забезпечує «живий» зв'язок між поколіннями. Інтерактивні та експозиційні практики, зокрема елементи ед'ютейнменту, відтворюють ті ж механізми, про які йдеться в тексті статті Е.-А. Жарського, тобто залучення особистості до культурного досвіду, емоційне переживання історії, усвідомлення спадкоємності та відповідальності за збереження культурних цінностей.

Концепція ед'ютейнменту, що розглядається як сучасна освітня технологія мотивації до навчання через поєднання освіти й розваги, передбачає створення умов, у яких пізнавальна діяльність ґрунтується на емоційному залученні, інтересі та психологічному комфорті учасників освітнього процесу. У контексті ідей громадянської компетентності, представлених в емігрантській педагогічній періодиці, така технологія набуває особливого значення, оскільки дозволяє через активну взаємодію з культурно-історичними артефактами

формувати в дітей ціннісне ставлення до громадянських практик, історичної пам'яті тощо (Караманов, с. 110).

У сучасній музейно-освітній практиці, зокрема в інтерактивних музеях, ед'ютейнмент реалізується через залучення відвідувачів до безпосередньої взаємодії з експонатами, моделювання історичних ситуацій та експериментування з предметним середовищем. Ед'ютейнменту включає і цифровий контент, і творчість, коли проживання діяльності задається освітньою ситуацією. Такий підхід не лише розширює пізнавальні можливості дітей, а й сприяє формуванню елементів громадянської компетентності – здатності до осмислення соціальних ролей, відповідальної поведінки та розуміння історико-культурного контексту. Крім того, до такої практики можна залучити штучний інтелект, як допоміжний ресурс.

У журналі «Життя і школа», редактором якого був Василь Луців (український історик, славіст і педагог, активний діяч наукового та освітнього життя української діаспори), публікувалися різні педагогічні статті, методичні поради вчителям. Низка публікацій належала і йому, окремі під псевдонімом – Педагог. Він навчався у Львові та Станіславі, однак його освіту перервали репресії, бо у 1940 р. був заарештований органами НКВС і засланий до Норильська. Після звільнення у 1941 р. В. Луців перебував на Близькому Сході, де вчителював у Тегерані та служив у польських військових формуваннях. У цей період проявив себе також як ініціатор культурно-релігійних акцій. Від 1948 р. він мешкав у Канаді, де здобув вищу освіту – магістерський ступінь у Монреальському університеті та докторат з історії в Університеті Оттави. Викладав у провідних університетах Канади і США, працював у Пенсильванському університеті, а також співпрацював з Українським вільним університетом.

Був активним членом і керівником українських наукових і громадських організацій у Канаді та США, зокрема Об'єднання українських педагогів Канади. Наукова і культурно-просвітницька діяльність Василя-Ореста Луціва

спрямовувалася на розвиток української освіти, історичної науки та збереження ідентичності українців у діаспорі (Комариця, 2024).

Вагоме значення для виховання здобувачів має проведення виховної роботи у позаурочний час – тематичних уроків в Кременецькому краєзнавчому музеї з метою формування громадянської компетентності в слухачів. Низка таких уроків, присвячені відомим педагогам, наприклад, А. Животку. В еміграційний період він зосередив свою діяльність на вихованні української молоді як майбутнього незалежної держави. Він активно організовував освітньо-виховний простір для дітей емігрантів, створював дитячі майдани (зокрема у Празі у 1924 р.), проводив свята, ранки, працював із батьками через лекції та наради, а також викладав в українських освітніх інституціях Праги й Подєбрад. Така діяльність сприяла формуванню громадянської свідомості в молодого покоління українців.

Його педагогічні й громадсько-просвітницькі погляди сформувалися під впливом ранньої громадської активності, професійного наставництва, вивчення світового педагогічного досвіду та співпраці з українськими освітніми діячами. У своїх статтях і працях, опублікованих у діаспорній педагогічній періодиці, А. Животко послідовно обґрунтовував значення національного виховання, активної громадянської позиції та культурної традиції народу (Скакальська, 2017, с. 40).

Сучасна музейна освіта дедалі більше орієнтується на інклюзивність і спільну творчість, залучає місцеві громади до кураторських практик та використовує музейні експонати як інструмент осмислення й розв'язання актуальних суспільних проблем. У цьому контексті особливого значення набуває формування громадянської компетентності, адже музеї стають просторами, де відвідувачі не лише отримують знання, а й розвивають відповідальне ставлення до історичної пам'яті, суспільних цінностей і громадянської участі.

Спираючись на конструктивістські та особистісно-орієнтовані підходи, музеї перетворюються на динамічні освітні середовища, у яких знання

створюються у спільній діяльності. Відвідувачі виступають не пасивними споживачами інформації, а активними учасниками конструювання колективного знання, що сприяє розвитку критичного мислення, соціальної відповідальності та активної громадянської позиції. Така еволюція підкреслює перехід музеїв від статичних сховищ артефактів до відкритих освітніх екосистем, що підтримують суспільний діалог (Todino).

Ефективними шляхами формування громадянської компетентності здобувачів освіти на основі запозичених ідей педагогічної думки діаспори можуть бути:

- 1) використання інтерактивних методів навчання – квести, рольові ігри, моделювання суспільно-політичних процесів, які сприяють розвитку критичного мислення та аргументації.
- 2) проектна та дослідницька діяльність – залучення здобувачів освіти до реалізації соціальних, волонтерських проєктів, що формують відповідальність і громадянську активність.
- 3) музейно-освітня практика – використання потенціалу музеїв як простору діалогу, осмислення історичної пам'яті, формування ціннісних орієнтацій через роботу з автентичними джерелами.
- 4) робота з історичними та візуальними джерелами – аналіз документів, матеріалів преси, фотографій, плакатів, спогадів, що сприяє розвитку уміння інтерпретувати інформацію та формувати власну позицію.
- 5) участь у громадському житті закладу освіти, це власне, діяльність органів учнівського самоврядування, участь у прийнятті рішень, що формує досвід демократії на практиці, дні самоврядування у ЗЗСО.
- 6) партнерство з громадськими організаціями та місцевими інституціями для проведення спільних заходів, що сприяють соціалізації та розвитку активної громадянської позиції.

7) виховання через приклад і ціннісно орієнтоване середовище, тобто формування атмосфери поваги, толерантності, відповідальності у закладі освіти.

У контексті дослідження ідей громадянської компетентності, репрезентованих в емігрантській педагогічній періодиці та їхньої реалізації в сучасній музейно-освітній практиці, музеї постають як важливі посередники між освітою, громадою та різними соціокультурними секторами. Вони здатні виконувати інтеграційну функцію, поєднуючи ресурси, інституції та громадські ініціативи, які часто залишаються поза межами можливостей шкільної освіти, саме це підкреслено у публікації «Громадянська активність: Музеї створюють сенс».

Музейні інституції забезпечують більш багатовимірне та глибоке осмислення історичних і суспільних процесів, ніж традиційні освітні моделі, розширюючи коло голосів, залучених до конструювання історичного наративу. Окрім цього, музеї можуть функціонувати як громадські центри, що об'єднують містян і створюють простір для публічного обговорення актуальних проблем і виробленню спільних рішень. У цьому контексті сучасні підходи, зокрема позиція Американського альянсу музеїв щодо переосмислення ролі музеїв у громаді, акцентують необхідність трансформації не лише змісту музейної діяльності, а й форм її взаємодії з суспільством (Blanchet, 2023).

Хоча громадянська освіта не завжди має чітко визначене місце в шкільних програмах, її зміст і цінності можуть ефективно реалізовуватися через позашкільні та неформальні освітні практики, зокрема в меморіальних просторах, музеях і бібліотеках. У контексті дослідження ідей громадянської компетентності в емігрантській педагогічній періодиці та їх актуалізації в сучасній музейно-освітній практиці ці інституції постають як важливі канали трансляції громадянських цінностей.

У межах західних демократичних традицій такі простори розглядаються як багатовимірні освітні середовища, що поєднують пізнавальну, виховну та аксіологічну функції. Зазначені інституції впливають на освітні практики,

формують простір для інтерпретації минулого та осмислення сучасності. Водночас підкреслимо що формування громадянської компетентності відбувається не лише через соціальні інститути, а й у ширшому культурному та природному середовищі, яке також може виступати чинником розвитку ціннісних орієнтацій і громадянського мислення (Thoilliez, 2023).

Є різні методи залучення відвідувачів до музею. Квест-екскурсія визначається як інтерактивна музейно-освітня послуга, що через сюжетні завдання та розгадування головоломок стимулює активне вивчення об'єктів. Поєднання традиційних методів із цифровими (мобільні квест-маршрути) перетворює відвідування музею на процес активної комунікації, спостереження та засвоєння ціннісних орієнтирів (Будчик, 2024, с. 100). Такі методи можна використовувати у музеях на прикладі експозиції де представлені предмети, що відносяться до української діаспори.

Висновки. У публікації комплексно проаналізовано ідеї громадянської компетентності, репрезентовані в емігрантській педагогічній періодиці ХХ ст. та визначено їх змістові, ціннісні й методичні засади в контексті формування громадянської свідомості, національної ідентичності та історичної пам'яті українців діаспори. Показано, що педагогічна думка еміграції поєднувала національно-патріотичні орієнтири з демократичними цінностями, спрямовуючи освітні практики на виховання активної громадянської позиції молоді.

Нами встановлено, що ідеї, сформульовані в діаспорній педагогічній періодиці, мають значний потенціал для використання в сучасному освітньому та музейному просторі, зокрема через інтерактивні форми роботи, звернення до історичних документів і залучення здобувачів освіти до осмислення складних сторінок минулого, поєднання музейної діяльності з педагогічною. Обґрунтовано, що музеї як інституції неформальної освіти є ефективним середовищем для реалізації зазначених підходів, сприяють формуванню громадянської компетентності.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що педагогічна преса українців діаспори є не лише цінним джерелом для вивчення їхніх педагогічних ідей та практичного досвіду, але й має значний потенціал для творчого використання в полікультурному просторі сучасної України.

Перспективи подальших досліджень. Важливим напрямом є компаративний аналіз ідей громадянської компетентності, представлених у різних країнах перебування еміграції, що дозволить виявити спільні та відмінні підходи до формування громадянськості в умовах культурного й політичного середовища інших держав. Необхідно вивчити особові справи педагогів у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, наприклад, особовий фонд 3929 Редакція часопису «Український студент» в Празі – органу українського студентства в еміграції, м. Прага (Чехо-Словаччина) (Центральний, 1922–1924); фонду 4422 Спілка учителів-емігрантів з України у м. Празі (Чехо-Словаччина); особовий фонд 3560 педагога А. Животка (Центральний, 1890–1945).

Подяки. Висловлюємо вдячність Кременецькому краєзнавчому музею за можливість апробувати матеріали дослідження під час проведення тематичних уроків. Також менеджерам сайту електронної бібліотеки Diasporiana.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Біловус, Л. І. (2019). *Українськомовна періодика української діаспори США у збереженні національної ідентичності (1991–2017 рр.)* [дис. д-ра іст. наук : 07.00.01, Тернопільський нац. екон. ун-т, Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка].
- Будчик, М., Карпюк, А., Трофімук-Кирилова, Т., & Чибирак, С. (2024). Використання мобільного застосунку ActionTrack у підготовці майбутніх фахівців з музеєзнавства та пам'яткознавства. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 104(6), 96-115. <https://doi.org/10.33407/itlt.v104i6.5552>
- Вінтонів, Х. (2014). Українські документально-інформаційні ресурси у віртуальному просторі Канади: структура, інформаційне наповнення та методика пошуку [дис. ... канд. іст. наук : 27.00.02, Державна архівна служба України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства].
- Задеснянський, Р. (1958, червень). Україна – наша рідна земля... *Рідна школа*, 3(24), 23. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25590/file.pdf>
- Жарський, Е. (1959, червень). Творча функція виховання. *Рідна школа*, 6(36), 21-23. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24148/file.pdf>

- Караманов, О. (2025). Музейна психологія в експозиційному просторі: від диференціації відвідувачів до ефективної терапії. *Науково-педагогічні студії*, (9), 109-121. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-109-120>
- Кізін, І. (2009). Науково-педагогічні погляди Едварда Жарського у професійній підготовці майбутніх вчителів. *Наука і освіта*, 7, 90-93. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/14223>
- Кізін, І. (2011). Науково-просвітницька діяльність та педагогічні ідеї Едварда Жарського в контексті реформаторської педагогіки ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, (4), 114-119. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/492>
- Комариця, М. М. (2024). Луців Василь-Орест. У І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. (ред.), *Енциклопедія Сучасної України*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-59434>
- Кравчук, Л. М. (1992). *Є така держава Україна: матеріали з виступів, інтерв'ю, прес-конференцій, брифінгів, відповідей на запитання*. Глобус.
- Мандрика, М. (1957). *Леонід Білецький*. Вінніпег. <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/1017-mandrika-m-leonid-biletskiy/>
- Міжзональний педагогічний з'їзд (1948, вересень). *Українська школа на еміграції*, 7-8(10-11), 18-27. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19096/file.pdf>
- Лисянський, Б. (1948, грудень). Виховна проблема нашої сучасності. *Українська школа на еміграції*, 7-8(10-11), 5-10. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19096/file.pdf>
- Литвин, С. Х., & Добровольська, В. В. (2019). Періодичні видання української діаспори 1920 – 1930-х років як джерело дослідження життя і діяльності Симона Петлюри. *Сторінки історії*, (49). <https://doi.org/10.20535/2307-5244.49.2019.189541>
- Луців, В. (1966, січень-лютий). Визначний педагог наших днів (Л. Білецький). *Життя і школа*, 3-7.
- Особовий фонд А. Животка (1890-1948)*. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, фонд 3560. Київ, Україна.
- Пометун, О. І. (2005). Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. Пометун О. І. *Вісник програм шкільних обмінів*, 23, 18-21.
- Редакція часопису «Український студент» в Празі – органу українського студентства в еміграції* (б.д.). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, фонд 3929. Київ, Україна.
- Ремех, Т. (2018). Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*, (2), 34-40. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/486>
- Руснак, І., Бигар, Г., & Романюк, С. (2013). Педагогічна преса української діаспори як джерело дослідження розвитку педагогічної думки й національної освіти закордонних українців. *Педагогічний дискурс*, (15), 610-616. <https://ojs.kgpa.org.ua/index.php/peddiscourse/article/view/866>
- Самотулка, Т. (1968). Питання ідентичності. *Пластовий шлях*, 1(16), 42-52. https://plast.global/wp-content/uploads/2025/01/1968_plastovyj_shlyakh_ch.16.pdf
- Скакальська, І. (2017). *Історія України в особах: волинська сторінка міжвоєнного періоду ХХ ст.* КНТ.
- Шевчук, Т.Є. (2018). Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. *Молодий вчений*, 4.1 (56.1), 85-88. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4.1/20.pdf>
- Цюняк, О. П., Довбенко, С. Ю. (упоряд.). (2019). *Педагогічна інноватика: навчально-методичний посібник* : Видавець Кушнір Г. М.

- Чекалюк, В. В. (2008). Преса діаспори США як комунікативний чинник формування ідентичності українців (1939 – 2005) [автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з соц. комун.: 27.00.01, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка].
- Яблонський, М. Р. (2020). Стан і завдання преси української діаспори: погляд 1950-х рр. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 31 (70), № 1, ч. 4, 177-181. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-4/31>
- Blanchet, M. (2023). Civic Engagement: Museums Create Meaning. *Getting Smart*. <https://www.gettingsmart.com/2023/06/12/civic-engagement-museums-create-meaning/>
- Cheng Anping, Zhang, Weiru (2025). Exploring psychological dimensions of augmented reality in education: a study on learning motivation and achievement in museums. *Front. Psychol.*, 29, Sec. *Educational Psychology*. Volume 16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1514117>
- Thoilliez, Bianca; Esteban, Francisco & Reyero, David (2023). Civic education through artifacts: memorials, museums, and libraries. *Ethics and Education* 18 (3-4): 387-404 <https://philpapers.org/rec/THOCET-4>
- Todino, M. D., & Campitiello, L. (2025). Museum Education. *Encyclopedia*, 5(1), 3. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5010003>

REFERENCES

- Bilovus, L. I. (2019). *Ukrainian-language periodicals of the Ukrainian diaspora in the USA in the preservation of national identity (1991–2017)* [Doctoral dissertation in History, specialty 07.00.01, Ternopil National Economic University; Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University]. [in Ukrainian].
- Budchuk, M., Karpiuk, A., Trofimuk-Kyrylova, T., & Chybyrak, S. (2024). Using the ActionTrack mobile app in the training of future specialists in museum studies and monument studies. *Information Technologies and Learning Tools*, 104(6), 96-115. <https://doi.org/10.33407/itlt.v104i6.5552> [in Ukrainian].
- Vintoniv, Kh. (2014). Ukrainian documentary and information resources in the virtual space of Canada: structure, information content and search methodology [Candidate's thesis in History, specialty 27.00.02, State Archival Service of Ukraine; Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management]. [in Ukrainian].
- Zadesnianskyi, R. (1958, June). Ukraine is our native land... *Ridna shkola*, 3(24), 23. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25590/file.pdf> [in Ukrainian].
- Zharskyi, E. (1959, June). Creative function of education. *Ridna shkola*, 6(36), 21–23. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24148/file.pdf> [in Ukrainian].
- Karamanov, O. (2025). Museum psychology in the exhibition space: from differentiation of visitors to effective therapy. *Scientific and Educational Studies*, (9), 109–121. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-109-120> [in Ukrainian].
- Kizyn, I. (2009). Scientific and pedagogical views of Edward Zharskyi in the professional training of future teachers. *Science and Education*, 7, 90-93. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/14223> [in Ukrainian].
- Kizyn, I. (2011). Scientific and educational activity and pedagogical ideas of Edward Zharskyi in the context of reformist pedagogy of the 20th century. *Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Pedagogy*, (4). <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/492> [in Ukrainian].
- Komarytsia, M. M. (2024). Lutsiv Vasyli-Orest. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak et al. (eds.), *Encyclopedia of Modern Ukraine*. Institute of Encyclopedic Research of NAS of Ukraine. <https://esu.com.ua/article-59434> [in Ukrainian].
- Kravchuk, L. M. (1992). *There is such a state – Ukraine: materials from speeches, interviews, press conferences, briefings, answers to questions*. Hlobus. [in Ukrainian].

- Mandryka, M. (1957). Leonid Biletskyi. Winnipeg. <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/1017-mandrika-m-leonid-biletskyi/> [in Ukrainian].
- Interzonal Pedagogical Congress (1948, September). *Ukrainska shkola na emihratsii*, 7-8(10-11), 18-27. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19096/file.pdf> [in Ukrainian].
- Lysianskyi, B. (1948, December). Educational problem of our time. *Ukrainska shkola na emihratsii*, 7-8(10-11), 5-10. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19096/file.pdf> [in Ukrainian].
- Lytvyn, S. Kh., & Dobrovolska, V. V. (2019). Periodicals of the Ukrainian diaspora of the 1920s–1930s as a source for studying the life and activity of Symon Petliura. *Pages of History*, (49). <https://doi.org/10.20535/2307-5244.49.2019.189541> [in Ukrainian].
- Lutsiv, V. (1966, January–February). Outstanding educator of our time (L. Biletskyi). *Life and School*, 3-7. [in Ukrainian].
- Personal fond of A. Zhyvotko* (1890–1948). (Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine). (Fund 3560). Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
- Pometun, O. I. (2005). Formation of civic competence: a view from the standpoint of modern pedagogical science. *Bulletin of School Exchange Programs*, 23, 18-21. [in Ukrainian].
- Editorial office of the journal "Ukrainian Student" in Prague – the body of Ukrainian student community in emigration (n.d.)*. (Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine). (Fund 3929).. Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
- Remekh, T. (2018). The essence and the structure of a student's civil competence at the New Ukrainian School. *Ukrainian Pedagogical Journal*, (2), 34–40. [in Ukrainian].
- Rusnak, I. S., Byhar, H. P., & Romaniuk, S. Z. (2013). Pedagogical press of the Ukrainian diaspora as a source for studying the development of pedagogical thought and national education of Ukrainians abroad. *Pedagogical Discourse*, (15), 610–616. <https://ojs.kgpa.org.ua/index.php/peddiscourse/article/view/866> [in Ukrainian].
- Samotulka, T. (1968). Issues of identity. *Plastovyi shliakh*, 1(16), 42–52. https://plast.global/wp-content/uploads/2025/01/1968_plastovyj_shlyakh_ch.16.pdf [in Ukrainian].
- Skakalska, I. (2017). History of Ukraine in Personalities: The Volyn Page of the Interwar Period of the 20th Century. KNT. [in Ukrainian].
- Shevchuk, T. Ye. (2018). Civic competence as an element of personality formation of future specialists. *Young Scientist*, 4.1 (56.1), 85–88. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4.1/20.pdf> [in Ukrainian].
- Tsuniak, O. P., & Dovbenko, S. Yu. (Comps.) (2019). *Pedagogical innovation: educational and methodological manual*. Publisher Kushnir H. M. [in Ukrainian].
- Chekaliuk, V. V. (2008). Press of the Ukrainian diaspora in the USA as a communicative factor in shaping Ukrainian identity (1939–2005) [Extended abstract of Candidate's thesis in Social Communications, specialty 27.00.01, Taras Shevchenko National University of Kyiv]. [in Ukrainian].
- Yablonskyi, M. R. (2020). State and tasks of the Ukrainian diaspora press: a view of the 1950s. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadskyi University. Series: Philology. Social Communications*, 31 (70), No 1, Vol. 4, 177-181. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-4/31> [in Ukrainian].
- Blanchet, M. (2023). Civic Engagement: Museums Create Meaning. *Getting Smart*. <https://www.gettingsmart.com/2023/06/12/civic-engagement-museums-create-meaning/>
- Cheng Anping, Zhang, Weiru (2025). Exploring psychological dimensions of augmented reality in education: a study on learning motivation and achievement in museums. *Front. Psychol.*, 29. Sec. *Educational Psychology*. Volume 16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1514117>.
- Thoilliez, Bianca; Esteban, Francisco & Reyero, David (2023). Civic education through artifacts: memorials, museums, and libraries. *Ethics and Education* 18 (3-4): 387-404 <https://philpapers.org/rec/THOCET-4>

Todino, M. D., & Campitiello, L. (2025). Museum Education. *Encyclopedia*, 5(1), 3. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5010003>.

Iryna Skakalska

Doctor of History Science, Professor, Head of the Department of Ukrainian Language and Literature, History and Methods of Their Teaching Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy,
Kremenets, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8705-7971
e-mail: Irunas@ukr.net

Andriy Levchuk

Director of the Kremenets Museum of Local Lore, recipient of the third (educational and scientific) level "Doctor of Philosophy" Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy,
Kremenets, Ukraine
ORCID: 0009-0000-0377-443X
e-mail: kremenec@gmail.com

IDEAS OF CIVIC COMPETENCE IN EMIGRANT PEDAGOGICAL PERIODICS AND THEIR IMPLEMENTATION IN MODERN MUSEUM AND EDUCATIONAL PRACTICE

Abstract. *The authors of the publication consider the ideas of civic competence, presented in emigrant pedagogical periodicals, as an important source of understanding the educational practices of the Ukrainian diaspora and their use in the modern educational and museum space. Based on the analysis of Ukrainian-language periodicals, approaches to the formation of civic consciousness, national identity, and historical memory in the minds of Ukrainians in the diaspora are traced. It is shown that the pedagogical thought of the diaspora combined national-patriotic education with democratic values and an orientation towards an active civic position. The possibilities of using these ideas in modern museum and educational practice are clarified, in particular through interactive methods, work with historical sources, and involving visitors in understanding the complex pages of the past. The potential of museums as centers of informal education in the formation of civic competence and the actualization of national memory is emphasized. The purpose of the study is to comprehensively analyze the ideas of civic competence, represented in the émigré pedagogical periodicals of the 20th century, to clarify their content, value and methodological foundations, as well as to identify opportunities and ways of their actualization and effective implementation in modern museum and educational practice in order to form civic consciousness, historical memory and critical thinking in students. The research methodology is based on a combination of general scientific and special historical and pedagogical approaches. Methods of analysis and*

synthesis were used to process the content of publications, problem-thematic and content analysis to identify leading ideas and concepts, and a historical and comparative method to compare the approaches of émigré and modern pedagogical thought. It is concluded that the ideas of civic competence, formulated in the émigré pedagogical periodicals of the 20th century, have significant scientific and educational potential and can be effectively integrated into modern museum and educational practice to form civic consciousness, historical memory and critical thinking of students.

Keywords: *history of education, pedagogy, civic competence, pedagogical periodicals, Ukrainian periodicals, diaspora, museums, national memory.*